

Szentpéteri Nagy Richard

A magyar politikai konzervativizmus kezdetei

A magyar konzervatív politikai gondolkodás kezdetei a 18. század legvégére nyúlnak vissza, de a 19. század legelején e gondolkodásból vajmi kevés látszott. Egy elnyújtott pillantás a 19. század első évtizedeire azonban megmutatja, hogy sporadikusan, csírákban és előzményekben e vonzó gondolatkör első kezdeményei mégiscsak megjelentek a korszak irodalmában. Ezeket egybeolvasva levonható az a következtetés, hogy a 19. század első harmadát minden nehézség ellenére tekinthetjük a későbbi politikai, majd a még későbbi teoretikus konzervativizmus megjelenését előkészítő, bevezető korszaknak, így a konzervatív hagyomány hazánkban gazdagabbnak tekinthető, mint korábban gondolhattuk volna.

Bevezetés

A konzervativizmus kutatói általánosságban úgy tartják (talán vitathatóan), hogy e vonzó eszmerendszer – szemben más ideológiákkal – voltaképpen egyetlen mű létrehozásával született meg, hiszen Edmund Burke nevezetes *Reflexióiból* e koherens ideológia legszebb színei már a maguk teljes pompájában élénk tűntek.¹ A magyarul később *Töprengések*ként megjelent alpmű hamarosan óriási hatást gyakorolt a politikai gondolkodásra Európában, és Magyarországon is akadtak visszhangjai, ám hogy a konzervativizmus a maga soknemű valóságában végtére is mikor érkezett meg, vagy inkább kúszott, oldalazott, lopakodott be hazánkba (ha ugyan már beérkezett), az még ma is nívós viták tárgya lehet.²

Egedy Gergely, a konzervativizmus legjobb értője számos kitűnő művében mutatta be, hogy a recepció fokozatos és zökkenőkkel teli volt, de a 19. század harmadik harmadáig valójában nem jött létre átfogó, rendszerezett és programadó elméleti munka, amely e felfogásrend magyarországi meghonosítójaként lépett

¹ Lásd BURKE 1790.

² Vö. BURKE 1991.

volna fel.³ Ekkor, 1875-ben a korábban a liberális tanokhoz is vonzódást mutató Asbóth János, a konzervativizmus elméletének magyarországi atyja azonban arra vállalkozott, hogy teoretikus igényességgel alapozza meg a magyar konzervatív politikát.⁴ Műve számos meg nem értést, kritikát és ellenvéleményt váltott ki, de a kedvezőtlen reakciók még mindig inkább megérdemelték voltak, mint az a csönd, amely a művet az utóbbi évszázadban övezte.⁵ Egedy Gergely szerencsénkre egyre bővülő ezirányú munkásságának köszönhetően ugyanakkor ma már a szerzőhöz és az eszmerendszerhez egyaránt méltó betekintést nyerhetünk a magyar konzervatív politika előzményeibe.⁶

A hazai konzervativizmus előzményei

Márpedig előzményekről szólva elég sok mindenről kellene megemlékeznünk. Maga Asbóth helyesen és méltányosan érezhette úgy, hogy neves művében a hazai konzervativizmus bizonyos előképeit, gondolatkísérleteit, szárnypróbálgatásait összefoglalóan is át kell tekintenie, hogy saját korszakának konzervatív megítélését és a jövőben kívánatos cselekedetek távlatait (nemkülönben az akkor alakult, magát konzervatívnak nevező politikai párt irányát) meghatározza.⁷ Egedy Gergely meggyőzően mutat rá, hogy az előzmények megkeresését és felvázolását éppen a konzervativizmus felkarolása kívánta meg Asbóthtól. Ennek kiindulópontja a szerző számára az udvarhű, vagyis az aulikus tradíció volt.⁸

Ami azt illeti, az aulikus tradíció kifejezetten jelentős hagyománynak tartható Magyarországon, és ez a hagyomány – talán meglepően – a magyar irodalomban is igen gazdag. Viszonylag magas azon művek száma, amelyekből gyönyörű egyértelműséggel érződik ki az uralkodóhoz, a dinasztiahoz (a Habsburg-házhoz) való hűség, nem szólva a magyar történeti alkotmány tiszteletéről, vagy tágabban a magyar közjogi hagyományokhoz, szokásokhoz, értékekhez való ragaszkodásról. Szerzők egész sora – a legnagyobbakat is ideértve – sietett számos kitűnő vagy kevésbé sikerült

³ Lásd pl. EGEDY 2001.

⁴ ASBÓTH 1875.

⁵ Újabb kiadását lásd ASBÓTH 2011.

⁶ Asbóth liberális előéletéből lásd *Egy bolyongó naplójából* (1866), illetve *A szabadság* (1872) című művét, liberalizmuskritikájához pedig *Három nemzedék* (1873) című művét, illetve ezekről is: EGEDY 2021a.

⁷ Lásd EGEDY 2021b.

⁸ EGEDY 2021b.

műben kifejezni vonzódását a nemesi nemzeti örökséghez, mindenkor szép példáját adva az alattvalói hűségnek.⁹

Az efféle hűségkifejezés mindenesetre nincs távol az irodalom általános tradíciótól. A fejedelem (a király, a hadvezér, a hatalom) dicsőítése az írott kultúra legelső és legtipikusabb motívumai közé tartozik, ráadásul ennek lírai formája, a panegirikusz (*panégürikosz*, *panegyricus*) már ugyancsak mintegy 2500 éves (hazánkban idestova hat évszázada jelent meg, Janus Pannonius által, latinul).¹⁰ Témánkat – és vizsgált korunkat – illetően méltó példája Berzsenyi és Kölcsey néhány műve.¹¹

Csakhogya az aulikus irodalomhoz óvatosan illik közelíteni. Már a kifejezés tartalma is vitatható, a szóösszetétel pedig eme jelzős szerkezetben kifejezetten aggályos, és nemcsak műfaji problémákra utal, de politikai olvasata sem egyértelmű.¹² Alighanem azt az értelmezést kell magunkévá tennünk, amely szerint az aulikus felfogásnak valójában csak a reformkortól kezdve lett igazán jelentősége, midőn a liberális-nemzeti baloldallal szemben az udvarhű vonulatnak értelmet adott a politikai polarizáció természete. Alighanem túl tágasnak kell találnunk azt az értelmezést, amely már a „labanc” irodalmat is aulikusnak tartotta, miközben a két tábor, a függetlenségi-nemzeti felfogás és a birodalmi-magyar eszmeiség ellentéte természetesen legalább Mohács óta jelen volt a hazai politikai gondolkodásban (nem szólva a még korábbi korok előképeiről).¹³

Asbóth mindenesetre megkönnyíti a dolgunkat azzal, hogy a *Magyar konzervatív politikában* lényegében csak 1825-ig megy vissza a konzervatív előzményeket felmutatandó, és a történetet Széchenyi fellépésével kezdi (majd a kiváló Dessewffy

⁹ Példaként lásd – talán a leginkább meglepően – az általában (nem teljesen indokoltan) a liberális oldalra sorolt Kölcsey Ferenc jó néhány politikai tárgyú beszédét, mindenekelőtt: KÖLCSEY 1827; vagy még inkább: KÖLCSEY 1830; vagy még különösebben: KÖLCSEY 1832.

¹⁰ Természetesen a panegirikusz bárkihez vagy „bármire” szólhat. A világirodalomban az i. e. 4. század végén keletkezett, antik formája ünnepi beszéd. Középkori tematikája kezdetben vallásos, majd világi, majd – a humanista korban – már-már hízelgős. Eleinte prózai műfaj, később verses formájú, ma nem tartozik a leggyakoribb műfajok közé. Vö. <http://enciklopedia.fazekas.hu/mufaj/Panegirikusz.htm>.

¹¹ Berzsenyi művei közül a nemesi felkelés szombathelyi táborában született panegirikuszt, majd – 33 évvel későbből – egy nagyon figyelemre méltó búcsúszót emelhetünk ki. Kölcsey életművében a sort talán a Kazinczyknak küldött – mindössze 19 évesen írt – poéma kezdi, és alighanem a 39 évesen Károlyi Györgynek írt, remek hexameterekből álló szónoklat zárja. Vö. Berzsenyi Dániel: *Herceg Eszterházy Miklóshoz* (1797); *Gróf Mailáth Jánoshoz* (1830); Kölcsey Ferenc: *Kazinczyhoz* (1809); *Gróf Károlyi Györgynek az uradalmaiban szolgáló tisztviselők* (1829).

¹² Talán kijelenthető, hogy az irodalom fősodrában az aulikus attitűdöt a reformkorig úgyszólván természetesnek kell tartanunk.

¹³ A történelmünket legalább fél évszázada végignyese divízió a prenatalista korokban természetesen más zsánerűnek mutatkozott, mint a nacionalizmus térhódítása után (pláne a 20. században).

Aurélt méltatja),¹⁴ és ezzel a mi számunkra feltéteti azt a kérdést, hogy vajon mi volt, mi történhetett egyáltalán a konzervatív gondolat vonatkozásában „az előzmények előtt”. A válaszuk az lehet, hogy bizony nem sok.

A századfordulótól 1825-ig a szellemi élet jelentősen megbolydult ugyan Magyarországon, de ennek alig mutatkozott jele a századelőn. A 18. század utolsó évtizedei különös módon élénkebbek voltak, mint a 19. század első évei. A felvilágosodás, amelynek magyarországi felbukkanását – az irodalomtörténet egyik önkényes választása alapján – egyetlen eseményhez köthetjük, 1772-ben kezdte szétszórni új eszméit a magyar földekre. Mint ismert, ekkor adták ki Bessenyei György *Ágis tragédiája* című drámáját, amelyet az első felvilágosult műnek tekint a magyar tudat, és vajon nem tarthatjuk-e beszédesnek, hogy a korszak végén, 1825-ben pedig Vörösmarty Mihály *Zalán futása* című eposza jelent meg, amely már a romantika kezdetét jelzi (a két alkotás műfaja ugyancsak jellemző, természetesen). A korszakot ugyanakkor megbontja az 1790-es évek közepének két eseménye, amely mind politikailag, mind szellemileg jelentős fordulatot hozott: a Martinovics-összeesküvés leleplezése és a nyelvújítás megindulása egyaránt eltagadhatatlan hatást gyakorolt a közéletre.¹⁵

Ami azt illeti, ezen eseményeknek volt mire hatással lenniük, mert az ország nem a legjobb állapotát mutatta. A francia forradalom borzalmai és a Martinovics-féle kizsákmányolás leverése aligha biztatta aktivitásra a tespedt nemességet, és a nyelvújítás körüli küzdelmek sem zajlottak árnyoldal, inszINUÁCIÓK, nemtelenségek és méltatlanság nélkül.

A század elején Magyarországon egyetlen folyóirat sem működött. Nem tevékenykedett egyetlen irodalmi társaság sem a hazában. Magyar nyelvű színház egyetlen városban sem üzemelt. Nem volt magyar könyvkiadó, de még könyvkereskedő sem. Az írók magányosan alkottak, vagy vándoroltak, mint Csokonai. Irodalmi élet gyakorlatilag nem létezett. Szellemi élet se nagyon. A közép- és kisnemesek nem olvastak, ha mégis, akkor németül vagy franciául, a főnemesek gyakorlatilag nem tudtak magyarul. Kulturális mecénás sehol sem akadt.¹⁶

Néhány évvel korábban még viszonylag jobb volt a helyzet, és néhány évvel később újra némi javulás állt be. A változás nemzedékváltással járt. Ányos Pál (1756–1784), Földi János (1755–1801), Dayka Gábor (1769–1796) és Kármán József (1769–1795)

¹⁴ ASBÓTH 2011.

¹⁵ A 19. század „negyedes” tagolása a továbbiakban 1825 és 1848 közé teszi a reformkor irodalmát, 1850 és 1875 közé a nemzeti-polgári irodalom kialakulását, majd 1875 és 1900 közé a nemzeti-polgári irodalom „fénykorát”, de más felosztások is közökben forognak.

¹⁶ Érzékletesen írja le ezen állapotot FARKAS 1939.

ízlésünk szerint jelentős alkotó volt – Kazinczy hajdani barátai –, de ekkor már nem élt. Az egykoron Bessenyei György körül összeverődött bécsi társaság már széthullott, maga Bessenyei visszavonult. A megítélésünk szerint a konzervativizmus előzményeinek korai előképeit felvillantó, számunkra kedves költők, Orczy Lőrinc (1718–1789) és Gvadányi József (1725–1801), már nem alkothattak, Dugonics András (1740–1818) és a magyaros Pálóczi Horváth Ádám (1760–1820) pedig igencsak kiment a divatból. A 18. század végén több folyóirat is megindult, de alig értek meg néhány számot, egy-két évfolyamot.

Kisfaludy Sándor és Kazinczy Ferenc

A század- és trendfordulót két robusztus alak fellépése jelentette, mindkettő 1801-ben jelentkezett az országos hírnévre: Kisfaludy Sándor és Kazinczy Ferenc, akiket egyaránt jó okunk van nagyon szeretni. Előbbi ekkor jelentette meg szerelmes verseit, utóbbi ekkor szabadult hétéves fogságából.¹⁷

Mindkét esemény megvilágosítónak számított a szellemtörténetben, különböző okokból.¹⁸ Az első azért, mert korábban szinte csak a vallásos műveket, majd (a felvilágosodással) a tudományos munkákat tekintették igazán irodalomnak (a világi, sőt magánéleti szépirodalom – különösen a líra – legfeljebb kéziratban terjedt), most azonban egy csapásra elterjedt, és hallatlanul népszerű lett az országban egy verseskötet. A második azért, mert a hamarosan Bányácskára költöző „széphalmi” vezér pillanatok alatt megteremtett egy olyan, korábban nem látott, pezsgő irodalmi közeget, kiterjedt, végtelen – és eleve kiadásra szánt – levelezésével, írók egész seregének felfedezésével, biztatásával és segítségével, irodalmi mecénatúrával és infrastruktúrával – és persze a megújított magyar nyelvvel –, irodalmi viták gerjesztésével és lefolytatásával, a társasági élet előmozdításával, amely megalapozta a modern szellemet. Ennek nyomán csakhamar irodalmi lapok, társaságok, kiadók

¹⁷ Mint tudvalevő, Kazinczy (*Fogságom naplója*) és Kisfaludy Sándor (*Francia fogságom*) is naplóban írta meg szenvedéstörténetét, de kicsoda különbség van a két fogság között! A verseskötet, mint ismert, *Himfy szerelmei* címen látott napvilágot, *A kesergő szerelem* ciklusát néhány évvel később követte *A boldog szerelem*, s mindkettő megjelent egy közös kötetben, 1807-ben; az első kiadást lásd név nélkül: KISFALUDY 1801.

¹⁸ Az ideát, amely szerint e két esemény a századot bevezető két legfontosabb momentumnak tartható, ugyancsak Farkas Gyulától vettük át, aki meggyőzően mutatja fel mindkét történés jelentőségét. Lásd FARKAS 1939.

és színházak alakultak a század első évtizedeiben, végül már át is lépve a mesteren magán – sőt, követőin és ellenfelein is, kegyetlenül.¹⁹

Ez a történet széles körben ismert, legfeljebb azt nehéz elképzelni, milyen szegényes alapról rugaszkodott el e haladó história a századelőn. És általában kevésbé esik szó a folyamat ellenzőiről, az első prekonzervatívokról (jobb híján nevezhetjük őket talán így), köztük mindjárt a legelsőről, magáról Kisfaludy Sándorról, a felvilágosodás megjelenésének évében született költőről és tudósról, egykori katonáról, Kazinczy és a nyelvújítás később megbékélt ellenfeléről, nemzetünk nagy fiáról, akit akár a sokoldalú, különös magyar konzervativizmus egyik előhírnökének is tarthatunk.²⁰

Alighanem méltán nevezhetjük Kisfaludyt (Himfyt) előfutárnak, mint ahogyan az általa is mesternek tartott Kazinczyt a másik tábor legendájának, és ebben a korántsem éles szembenállásban természetesen ott van a Dunán- és Tiszántúl, a Nyugat- és Kelet-Magyarország, a katolikus és protestáns Magyarország 16. századtól eredeztetett ellentéte, de ott lehet már a konzervatív-liberális ellenpár politikai csírája is. Levelezésükben, megismert gondolataikban és irodalmi alkotásaikban is – amint ízlésükben, attitűdjükben, világnézetükben – megbújik a mag, amelyből politikai ideológiák szökkentek elő. De minden meg nem értést elsimított az a közeledés, amellyel e két nemes szív újból megtalálta az egymáshoz vezető utat (mindketten elismerték egymás nagyságát, és 1818-ban Kisfaludy Sándor és Berzsenyi együttesen ültetett fát Kazinczy tiszteletére a keszthelyi Helikon második találkozásán).²¹

Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy Kisfaludy Sándor korántsem egységes nézetrendszert vallott a világ dolgairól, és eszméi több ponton inkább csak közelítenek egy koherens eszmerendhez, emlékeztetnek egy konzervatív felfogásrendhez, de még aulikus mivolta is joggal vitatható, hiszen – az uralkodóhoz mindvégig hűen, Ferenc királyt és Ferdinánd királyt egyaránt szeretve – az udvar lépéseit több vonatkozásban is gyakran bírálta. Miközben szidta az „ultraliberálisokat” és dicsőítette az *insurrectiót*, a nemesi felkelést, ellenezte a nemesi adómentesség eltörlését, erősen ragaszkodott mindenhez, ami magyar, bírálta az egyéb osztályokat, és szüntelenül a régi alkotmányt méltatta.²²

¹⁹ Német nyelvű színház működött már Pesten. A század első magyar folyóiratát – még Kazinczy biztatására és támogatásával – Döbrentei Gábor alapította *Erdélyi Múzeum* néven. Az 1831-re felépült balatonfüredi színház pedig – mint tudjuk – sokat köszönhet Kisfaludy Sándornak.

²⁰ Kisfaludy Sándor nézeteiről lásd CSÁSZÁR 1910.

²¹ Megjegyezzük ugyanakkor – talán nem szükségtelenül –, hogy a nevezetes pesti kézfogás, amelyet Orlay Petrich Soma híres képeről ismer a világ, nem Kisfaludy Sándor, hanem öccse, Kisfaludy Károly és Kazinczy között történt meg 1828 februárjában.

²² Vö. CSÁSZÁR 1910.

Kazinczyról ugyancsak elmondható, hogy politikai nézetei többnyire vegyesek voltak, időnként változtak, és sok esetben nem forrtak egybe, de nagyjából-egészében liberálisnak nevezhetők. Ugyanez állítható Kölcsey pozíciójáról, szemben Berzsenyi felfogásával, amelyet inkább Kisfaludy Sándoréval rokoníthatunk. Az ő nézeteit azonban aligha rokoníthatjuk öccse, Kisfaludy Károly eszméivel, hiszen a testvérek szakításához vezetett nézetkülönbségek az eszmétörténet klasszikusai közé tartoznak. Vegyük ehhez hozzá, hogy például Berzsenyi sokszor nemhogy másokkal, de időnként még magával sem nagyon értett egyet, meghasonlott, és – mondjuk – a jobbágyfelszabadításról, a nemesi adómentességről, a kereskedelem hasznosságáról kimutathatóan változott a véleménye. Nem volt ezzel (sem) egyedül.²³ Végül vegyük számításba azt is, hogy választott hőseink magasán kiemelkedtek korukból, és afféle kortalanokként ragyognak nemcsak az irodalom, hanem a tudományok egén is.²⁴

Nem csoda, hogy a rendszeres humán tudományok kialakulása előtt – a felvilágosodás nekibuzdulása és a reformkor nagy élénkülése között – a politikai gondolkodás irányzatainak legfeljebb kezdeti, kiforratlan, ki nem beszélt és még alig vitatott szakaszában az eszmék kialakulatlan formában, éppenséggel a formátlanság jegyeivel együtt állnak elénk. „Hatalmas olvasztókemence ez a tudománytörténeti szempontból is reformkorszaknak nevezhető periódus, melyben tudomány, irodalom és művészet egy nagyon magas hőfokú nacionalizmusban keverednek össze.”²⁵

Ha a korszak eszmétörténeti jellegzetességeiről egyszer majd részletesen írunk, a magunk részéről mindenesetre éppen erre az öt életműre fókuszálunk különösen: a két Kisfaludy, Berzsenyi, Kazinczy és Kölcsey munkásságát emelnénk magasba a főhajtás kontextusában. És a korszak lezárását ugyancsak e halhatatlan életművek befejezéséhez kötnénk: amikor e pályák lezárultak, a kiemelt időszak is véget ért.²⁶ (Jelen írásunkban ugyanakkor Egedy Gergely

²³ Berzsenyi némely nézetéről lásd BÉCSY 1985, és főleg BÉCSY 2001.

²⁴ „Kazinczy és Berzsenyi két géniusztól való” – írta Kölcsey abban a beszédében, amely az Akadémia Berzsenyi-búcsúztatóján hangozott el 1836. szeptember 11-én. KÖLCSEY 1836. Amint akár ebből is látható, a szerző a szónoklattan nagy alakja is.

²⁵ Találhatóan mutatja ezt ki Mátrai László *Aszellemi tudományok* című tanulmányában. Az idézetet körülölelő sorokban három részre osztja a modern szellemtörténetet. „Az első, a voltaképpeni felvilágosodást, jellemzi a hivatalos állami érdekeknek, a nemhivatalos nemzeti és irodalmi érdekeknek és a sajátosan tudományos érdekeknek egymástól való függetlensége. Ez a szinte közömbösségnek nevezhető függetlenség 1800 körül, a második korszak kezdetén hamarosan megszűnik: az osztrák állami és a magyar nemzeti érdek >függetlenségéből< egyre hevesebb ellentét válik, az önálló tudományos érdekek viszont símán beleolvadnak a nemzeti érdekek vonalába.” (A harmadik korszakot 1850-től saját koráig számítja.) Vö. MÁTRAI 1939.

²⁶ A 19. század szakaszolására még visszatérünk.

szellemisége iránt fejezzük ki tiszteletünket, bízva abban, hogy e szellemiség erről a korszakról is megnyilvánul.)²⁷

Hogy az irodalom embereit, sőt, többnyire költőket – a kor hangulatának, közfelfogásának és jellegének megfelelően – egy eszmetörténetre koncentráló historiográfiában is kellő figyelem illetheti, azt ugyancsak a kor magyarázza. Egyrészt valamennyi szereplőnk – még a drámaírásban jeleskedő is – egyszersmind tudósként is jeles volt, másrészt a kor sok esetben kifejezetten a tudósi tevékenységet ismerte el jobban, és a szépírói munkásságnál nagyobb megbecsüléssel jutalmazta.²⁸ Amikor jelzett korszakunk vége felé a Magyar Tudós Társaság 1830-ban megalakult, abba Kazinczyt mint történetudóst, Berzsenyit mint filozófust választották be.²⁹ További példák is felidézhetők (a honorált tevékenységek még a 20. században sem váltak szét igazán, mint tudjuk, sőt, bizonyos határok ma sem egyértelműek).

Új tehetségek és intézmények

Történelmünknek ebben a szakaszában páratlan tehetségek kaptak szárnyra. De egy nemzedékkel később, a reformkorban már új neveket – talán még nagyobb neveket – ismert meg a közvélemény. Mire Kazinczy kiépítette a maga *networkjét*, lassan búcsúzhatott is a vezéri szereptől. Mint tudjuk, a központ egyre inkább Pest lett, Bajza, Toldy és Vörösmarty körül szerveződött az új hálózat, de mielőtt a staféta végleg átadódott volna, a nagy előkészítő nemzedék még megalkotta a maga testamentumát.

E végrendelet mindenekelőtt szellemi természetű volt. A korszak közepén, 1817-ben Pesten megindult az első igazán nagyobb hatású folyóirat, a *Tudományos Gyűjtemény* (Fejér György szerkesztésében), itt publikált e választott nemzedék színe-java. Kisfaludy Károly 1819-ben kiadta *Tatárok Magyarországon* című első drámáját – amelyet éppen 200 éve, 1823-ban mutattak be az első magyar

²⁷ Mind a korszakkutató, mind a szélesebb közönség akkor járna jól, ha e választott időszakot – akár a fent jelzett szempontok szerint is – ugyancsak Egedy Gergely dolgozná fel.

²⁸ Farkas Gyula olyan érdekességekre is felhívja a figyelmet, hogy például „amikor Kazinczy a XVIII. század végén kiadta Werther-utánzatát, a Bácsmegyei Leveleit, egy nemes úrbarátja súlyos megrovásban részesíti: nem illő magyar emberhez románokat írni, inkább a történetírásnak szentelje avatott tollát. Csokonai azzal »mentegeri« a maga költészetét, hogy azzal kívánja a »komoly« olvasmányhoz még nem szokott magyar közönséget művelődésre csábítani. A XVIII. század második felének úgynevezett felújulási irodalma majdnem kizárólag a magyar nyelv fenntartásának és fejlesztésének szolgálatában áll. A költő és tudós még sokáig azonos fogalmak.” FARKAS 1939.

²⁹ FARKAS 1939.

kőszínház megnyitásán, Miskolcon –, 1822-ben pedig *Aurora* címen évkönyvet indított, amelybe már főleg az új nemzedék publikált, köztük a három vezér is. Egyre-másra alakultak az irodalmi szalonok, amelyekbe el-eljártak az „előkészítő generáció” vidéki írói is. Az *Aurora* mellett indult Kölcsey és Szemere Pál lapja, az *Élet és Literatura*. Több városban jelent meg évkönyv. Kassán kiadták a *Felső-magyarországi Minervát*.

A korszak testamentuma elsősorban az olvasóközönség és a nemzeti műveltség kiszélesítésében lakozott. A vizsgált időszakasz végére az írók egyre inkább megélték az irodalmi és tudományos tevékenységből, az olvasók – és az előfizetők – száma szaporodott. Megindult a könyvkiadás (persze egyre inkább a romantikus irodalom terjedt). Széchenyi István fellépésével aztán az országgyűlés 1825-ben megalapította a Magyar Tudós Társaságot, amely 1830. november 17-én megkezdte működését, és ekkor jelent meg a *Hitel* is, továbbá számtalan csodálatos tettének következtében szinte új ország született. (1836-ban megalakult a Kisfaludy Társaság, 1837-ben az új szellemi vezérek megindították az *Athenaeumot*, 1837-ben megnyílt a nemzet színháza, ám maga a nemzet idővel – amint ezt Asbóth leírta 1875-ben³⁰ – valósággal megtévelyedett, és az idő tűzszekere rohamosan futott az országmúlásba.) Széchenyi István mindhiába figyelmeztetett és háborodott meg (a nemes gróf politikai és irodalmi ízlésére egyaránt jellemző, hogy kedvenc politikusa Dessewffy Aurél, kedvenc költője pedig Berzsenyi Dániel volt).³¹ Az események felgyorsulása az előkészületi korszak végét jelentette.

Az irodalomtörténet – mint jeleztük – eme átmeneti kort többnyire a reformkor megindulásáig tekinti egységesnek, és vele tart e vélekedésben általában a tudomány- és a szellemtörténet is. A konzervatív eszmék meghonosodásának történetéről szólva Asbóth ugyancsak főleg 1825-ben látja a fordulóévet,³² a század nagyjából 25 évenkénti korszakolása mellett azonban Egedy Gergely megemlíti egy harmadolási lehetőséget is, kimondva, hogy a 19. század első harmadában nem született rendszerezett konzervatív munka, és e feladat Asbóthra várt a század utolsó harmadában.³³

³⁰ ASBÓTH 1875.

³¹ Előbbi állításunkat maga Asbóth támasztja alá, utóbbit pedig – mások mellett – Bécsy Ágnes. Vö. ASBÓTH 2011; illetve BÉCSY 2001.

³² ASBÓTH 1875.

³³ EGEDY 2021b.

A korszakolás lehetőségei

E hármas felosztás lehetőségét – noha nem tart igényt kizárólagosságra – nagyon meggyőzőnek ismerjük el. A magyar konzervativizmus kialakulásának, térnyerésének, terjedésének története – ha lassan folyt is, és sikeres sosem lett – alighanem tényleg három szakaszra bontható. A magunk részéről úgy gondoljuk, hogy az első korszakot, a 19. század első harmadát – ha ugyan a konzervativizmus szempontjából nevezhetjük egyáltalán valahogy – talán egyfajta előkészítő, szellemi megalapozó, csírázó, útkereső, tétova – és kizárólag gondolati – szakasznak hívhatjuk. A századközepi szakaszt már egyértelműen politikai korszaknak tarthatjuk, kiváló gyakorlati politikusokkal – élükön Dessewffy Auréllal és követőivel, mindenekelőtt testvérébátyjával, Dessewffy Emillel és az első magyar párt (a konzervatív párt) nem formális vezetőivel – és utódjaikkal, noha átütő sikert, fájdalom, sosem értek el. A századvégi harmadot pedig már az eszmeileg megalapozott, rendszerezett konzervatív gondolkodás és politizálás korszakának tekinthetjük, noha az eszme ekkori képviselője, az 1875-ben létrehozott konzervatív párt és valamennyi kisebb-nagyobb utódja ugyancsak nem emelkedhetett magasra, mint tudjuk.

A szakaszolás helyességének hitében megerősíthet minket az a tény is, hogy az 1830-as évekre valóban bekövetkezett az a nemzedékváltás, amelyre a konzervatív politika épülhetett. Választott korszakunk szereplői végleg eltűntek a színről, és az új nemzedék egy teljes újabb korszakra elfoglalhatta pozícióit (hogy aztán a század utolsó harmadára a kiegészítés nemzedéke állhasson a helyére).

Fazekas Mihály 1828-ban, Kisfaludy Károly és Virág Benedek 1830-ban, Kazinczy 1831-ben, Berzsenyi Dániel és Dukai Takách Judit 1836-ban, Kölcsey 1838-ban, Guzmics Izidor 1839-ben halt meg (hogy csak a legjelentősebbeket említsük), Katona József pedig – aki már 1830-ban elhunyt – soha nem is vett részt a közös nemzedéki nekibuzdulásban, de az 1844-ig élt Kisfaludy Sándor és az 1846-ban meghalt Kis János is visszavonulóban volt már ekkoron. Egy számunkra kedves korszak valóban lezárult.³⁴

Hogy az „előkészítő generáció” után jelentősebb nemzedék következik majd, annak tudata, érzete valósággal benne volt a levegőben. Kazinczy mintegy váteszként jelentette ki, hogy „közel az idő, hogy Istenfiak lépnek a pályára, s ragyogtatni fogják a magyar nevet, ami nekünk nem jutott és nem juthatott. De miénk a dicsőség, hogy el van készítve útjuk. Nem futnának ők, ha mi nem irtánk vala, s javokra lesznek tévedéseink is, mert ezeken fogják látni, mit kell kerülniök.”³⁵

³⁴ A talán korszakhatárként is felfogható 1832–36-os országgyűlés megítélésünk szerint inkább még ennek a nemzedéknek az országgyűlése volt, többé-kevésbé.

³⁵ Idézi FARKAS 1939.

Mint tudvalevő, a reformkor nemzeti liberális alakjainak nevét úgyszólván mindenki ismeri. De a reformkor konzervatív gondolkodóinak és politikusainak neve nem cseng ismerősen a mai magyar fülekben.³⁶ A reformkor előtti nemzedék nagyjainak neve ugyancsak ismert. Ám e korszak konzervatív zsánerű gondolatainak beazonosítása – bár számtalan írás szól a korról – eddig nemigen vagy csak alig történt meg.³⁷

A rendszerezett konzervatív gondolat első alapműve – ahogyan ezt Egedy Gergely kitűnően kimutatta – Asbóth *Magyar conservatív politikája*.³⁸ Az első politikai párt, az 1846. november 12-én megalakult konzervatív párt – a kezdeti nekibuzdulásoktól, egyesületektől a nevezetes „gyűldéig” tartó társasági előzményeivel – a politikai reprezentáció megjelenésének dátumát adja.³⁹ De hogy mikor jött be Magyarországra az első konzervatívnak nevezhető idea, az valószínűleg nem köthető egyetlen dátumhoz.

Talán nem is kell pontosan kijelölni „a napot és az órát”, és talán nem is lehet konkrét évet keresni. Mindenesetre – vitathatóan – az „előkészítő nemzedék” tevékenysége és gondolatai alighanem hozzájárultak ahhoz, hogy a század második harmadára létrejöjjön a politikai képviselő, a század harmadik harmadára pedig a szilárd ideológiai alap.

Ezernyi sor, ezernyi mondat, szó vagy utalás lenne idézhető a korból. Önkényesen választunk egy veretes bekezdést. Mert hiszen minek is tarthatnánk – ha nem éppen konzervatívnak – az első harmad előkészítő nemzedékének nem konzervatív alakjaként megnyilvánuló Kölcsény Ferenc azon eszmefuttatását, amelyben az alábbi szép szavak szerepelnek?

„Isten az embert szabadságra teremtette, de egyszersmind társaságra is; s a társaságos élet törvényt és igazgatást kíván és hoz magával. Szerencsés nép az, melynél törvény és igazgatás a társaságos életet úgy veszik korlátba, hogy mégis a szabadság szent kincse fogyhatatlanul megmaradjon, hogy szolgaság és járom az emberiséget meg ne alacsonyítsák, s a lélek a maga fennrepüléséből por és homály közé ne kényszeríttessék! Örök hála a mi őseinknek, kik saját vérek hullásával nekünk nemcsak lakföldet szereztenek, hanem még annyi szélvészek között is oly polgári alkotványt hagytak által, melynek melegítő sugáritól a szabadság becse, virága századokon keresztül el nem aggható ifjúságban virulhatott! Ezen alkotványban király és nemzet kölcsönös bizodalommal függhetnek egymás karjain; midőn a király a nemzetet hívja meg, hogy önmagának törvényt szabjon, a nemzet pedig királyának arcain vigyázza

³⁶ Egedy Gergely ugyancsak sokat tesz azért, hogy ez ne így legyen.

³⁷ Nem szólva a hibás beazonosításokról.

³⁸ EGEDY 2021b.

³⁹ Lásd erről DÉNES 2008.

a megelégedés és helybenhagyás vonásait. Így önkényes uralkodás és féketlenség egyiránt eltávoztatván, sem az emberi lélek szabad ereje hatalom által le nem nyomathatik, sem az emberi szív szelíd érzései zabolátlanságban el nem vadulhatnak. Megbecsülhetetlen jótéteménye a mi törvényeinknek! Innen van, hogy ezen mi törvényeink egy egész ezred óta, melynek folytában annyi országok s országos alkotványok romlás és semmiség közé hullottak, rendületlen állanak fenn; s az irigység és kajánság száz meg száz lesei közt is, és gyakran (fájdalommal említem azt) a hazafiak bűnei közt is, időnkig általszállván, bennünket a magok jóltévő árnyékában nyugtatnak.⁴⁰

Talán a konzervativizmus legjobb ismerője, Egedy Gergely is úgy ítelné meg, ahogyan mi látjuk, hogy ezeket a szavakat akár Asbóth János is írhatta volna (írt is hasonlókat). És úgy reméljük, Egedy Gergely (haszonlóan nagyszerű művei után) ugyancsak ír még hasonlókat – jó egészségben és boldogságban, nemzedékek tisztelete által övezve, mindannyiunk örömeire – még sok-sok éven át. Ezt (is) kívánjuk neki szeretettel és nagyrabecsúléssel.

The Beginnings of Hungarian Conservative Political Thinking

The beginnings of Hungarian conservative political thinking go back to the very end of the 18th century, but at the very beginning of the 19th century, little of this thinking was visible. However, a prolonged look at the first decades of the 19th century shows that sporadically, in germs and antecedents, the first initiatives of this circle of thought still appeared in the literature of the period. Reading them together, we can draw the conclusion that, despite all the difficulties, the first third of the 19th century can be considered the introductory era that prepared the appearance of later political and even later theoretical conservatism. So, the conservative tradition in Hungary can be considered richer than we thought before.

⁴⁰ KÖLCSEY 1827.

Felhasznált irodalom

- ASBÓTH János (1875): *Magyar conservativ politika*. Budapest: Légrády testvérek.
- ASBÓTH János (2011): *Magyar conservativ politika*. Szerk. Szendrei László. Máriabesnyő: Attraktor.
- BÉCSY Ágnes (1985): „Halljuk, miket mond a lekötött kalóz...”. *Berzsenyi-versek elemzése, értelmezése*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- BÉCSY Ágnes (2001): *Berzsenyi Dániel*. Budapest: Korona.
- BURKE, Edmund (1790): *Reflections on the Revolution in France*. London: Dodsley.
- BURKE, Edmund (1991): *Töprengések a francia forradalomról*. Ford. Kontler László. Budapest: Atlantisz.
- CSÁSZÁR Elemér (1910): *Kisfaludy Sándor*. Budapest: Franklin-Társulat.
- DÉNES Iván Zoltán (2008): *Liberális kihívásra adott konzervatív válasz*. Budapest: Argumentum.
- EGEDY Gergely (2001): *Konzervativizmus az ezredfordulón*. Budapest: Magyar Szemle Alapítvány.
- EGEDY Gergely (2011a): Szabadság és/vagy magyar érdek? In PERES Zsuzsanna – BATHÓ Gábor (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére*. Budapest: Ludovika, 281–289.
- EGEDY Gergely (2011b): A Magyar conservativ politika kísérlete a konzervativizmus legitimálására. Lehetőség-e nemzeti politika 1848 ellenében? *Kommentár*, 16(1), 132–139.
- FARKAS Gyula (1939): Író és olvasó a XIX. században. In DOMANOVSKY Sándor – BALANYI György – MÁLYUSZ Elemér – SZENTPÉTERY Imre – VARJÚ Elemér (szerk.): *Magyar művelődéstörténet I–V*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat. Online: <https://mek.oszk.hu/09100/09175/html/84.html>
- KISFALUDY Sándor (1801): *A kesergő szerelem. Himfy szerelmei*. Buda: Franklin-Társulat.
- KÖLCSEY Ferenc (1827): *Követek visszaérkezésekor*. Online: <https://mek.oszk.hu/06300/06367/html/02.htm#2>
- KÖLCSEY Ferenc (1830): *Követek visszaérkezésekor, koronázás után*. Online: <https://mek.oszk.hu/06300/06367/html/02.htm#9>
- KÖLCSEY Ferenc (1832): *Beszéd I. Ferenc király uralkodása negyvened évi ünnepén*. Online: <https://mek.oszk.hu/06300/06367/html/02.htm#11>
- KÖLCSEY Ferenc (1836): *Emlékbeszéd Berzsenyi Dániel felett*. Online: https://hu.wikisource.org/wiki/Eml%C3%A9kbesz%C3%A9d_Berzsenyi_D%C3%A1niel_felett
- MÁTRAI László (1939): A szellemi tudományok. In DOMANOVSKY Sándor – BALANYI György – MÁLYUSZ Elemér – SZENTPÉTERY Imre – VARJÚ Elemér (szerk.): *Magyar művelődéstörténet*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 391–410.